

Σάκης Καράγιωργας

*Ό,τι σε σένα ήταν βουνό
Το ισοπέδωσαν
Και σκέπασαν
Την κοιλάδα σου.
Από πάνω σου περνάει τώρα
Ένας δρόμος άνετος.*

Μπέρτολτ Μπρεχτ

ΓΡΑΦΟΥΝ

**Κοσμάς Ψυχοπαίδης
Νίκος Κωνσταντόπουλος
Φάνης Πάκος**

Σάκης Καράγιωργας

Το Σάββατο, 17-8-1985, ο Σάκης Καράγιωργας πέθανε. Ο θάνατος αυτός ήρθε να υπογραμμίσει, οξύνοντας τη μνήμη μας, την αθλιότητα της μεταπολιτευτικής μας ευδαιμονίας. Γιατί, δεν είναι μόνο ότι αποκτήσαμε ξαφνικά συνείδηση του δυσαναπλήρωτου κενού που άφησε ο Σάκης Καράγιωργας στον χώρο της μάχιμης πολιτικής σκέψης και πράξης: αλλά ξαναβρεθήκαμε μπροστά στο γεγονός, ότι από το 1974 ως σήμερα, εκείνο που δέσποσε ως πρακτική ήταν η ακύρωση των αιτημάτων που έθετε ή εξυπονοούσε η πράξη ανθρώπων όπως αυτός, ακύρωση που διευκολύνθηκε από τον σχεδιασμό της μυθοποίησης των ενεργών στοιχείων που συνέδεαν τα αιτήματα αυτά με τις πολιτικές προεκτάσεις τους. Τα «Τετράδια» θέλησαν, στις σελίδες που ακολουθούν, και απόσχοντας από κάθε υπερβατολογική και εξωϊστορική αναφορά, να κάνουν πάλι επίκαιρα τα στοιχεία αυτά ως προϋποθέσεις μιας στάσης ήθους, που χαρακτήριζε τον Σάκη Καράγιωργα. Επειδή όμως θεωρούμε πως το ήθος αυτό είναι πάντοτε συγκεκριμένο, θέσαμε στους γράφοντες ερωτήματα που συνδέονται άρρηκτα με τους χώρους που ο Καράγιωργας διαμόρφωσε τις αντιλήψεις του και ανέπτυξε την πράξη του. Για την ανταπόκρισή τους αυτή, τους ευχαριστούμε.

Τα «Τετράδια»

Η ηθικο-πολιτική διάσταση στον Σάκη Καράγιωργα

Όπως έχει παρατηρήσει ο συνάδελφος Νίκος Πετραλιάς*, είναι χαρακτηριστικό της πολιτικής πράξης του Σ. Καράγιωργα, ότι αυτή δεν ήταν συναισθηματική ή παρορμητική, αλλά θεμελιωνόταν επιστημονικά και ηθικά. Ως κοινωνικός επιστήμονας ο Καράγιωργας γνώριζε ότι κάθε πολιτική απόφαση, που αναφερόταν στην οικονομική πολιτική της ανάπτυξης, προϋπέθετε κοινωνικές θυσίες, και ότι οι πολίτες, που ένα μέρος από το προϊόν της απλήρωτης εργασίας τους θα αποτελούσε την υλική βάση της οικονομικής ανάπτυξης, έπρεπε να έχουν λόγο για το μέγεθος της θυσίας τους αυτής, για τον χαρακτήρα και την κατεύθυνση των επενδύσεων. Άρα συνέδεε τα τεχνικά προβλήματα της οικονομικής ανάπτυξης, με προβλήματα πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας, καθώς και με προβλήματα δημιουργίας πολιτικής συνείδησης που να επιτρέπει πραγματικά τη δημοκρατική λήψη των κοινωνικών αποφάσεων.

Ο Καράγιωργας γνώριζε ότι μια τέτοια αντίληψη για την οικονομική επιστήμη και την πολιτική δεν οδηγούσε αυτόματα σε έτοιμες «λύσεις» για τις «σωστές» πολιτικές επιλογές, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Στην τελευταία του διάλεξη, (στις 24-5-1985 στα Χανιά) άσκησε οξύτατη κριτική σε αντιλήψεις για τη δυνατότητα ανάπτυξης του κοινωνικού κράτους σε περιόδους κρίσης. Τόνιζε ότι οι εκσυγχρονιστικές πολιτικές που επιλέγει το αστικό κράτος στην κρίση σημαίνουν ανοχή της ανεργίας, μείωση κοινωνικών δαπανών, δηλαδή ακύρωση των προϋποθέσεων του κοινωνικού κράτους. Ιδιαίτερα στη χώρα μας, τον απασχόλησε το παράδοξο του επαγγελλόμενου από την κυβέρνηση σοσιαλισμού, δεδομένου ότι ιστορικά οι καταπιεστικοί μηχανισμοί του «κράτους της δεξιάς» δεν επέτρεψαν τη δημιουργία στοιχείων κράτους κοινωνικής προνοίας, όταν δε ανέλαβε το ΠΑΣΟΚ την εξουσία επαγγελλόμενο τη δημιουργία κράτους προνοίας, η καπιταλιστική κρίση δεν παρείχε τις δυνατότητες για να δημιουργηθεί κάτι τέτοιο εξυπαρχής, δεδομένου ότι δεν υπήρχε αύξηση του κοινωνικού προϊόντος και ανάπτυξη.

Στις τελευταίες του τοποθετήσεις έδειχνε δυσπιστία σε μαρξιστικές προσεγγίσεις του κράτους προνοίας, που έχουν ως αφετηρία την αντίληψη ότι η δημιουργία κοινωνικών παροχών (υγεία, παιδεία κλπ), βελτιώνει τις συνθήκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου, εφ' όσον αυτό σε περίοδο κρίσης δεν βάζει ως προτεραιότητα τη βελτίωση των συνθηκών υγείας και εκπαίδευσης των εργαζομένων. «Σε εποχή ανεργίας η

* (Σ.τ.«Τ», Αυγή, 20-8-1985).

θέση αυτή εμφανίζεται ως ιδεολογική δεδομένου ότι σε τέτοιες περιόδους το κεφάλαιο δεν κερδίζει τίποτα αν κάνει τους ανέργους περισσότερο υγιείς» (Καράγιωργας στα Χανιά).

Οπωσδήποτε εδώ για τον Σ. Καράγιωργα έμπαινε το ζήτημα, σε τι μπορεί να συνίσταται η σοσιαλιστική πολιτική στην περίοδο της κρίσης. Η απάντηση στο ζήτημα αυτό για τον Καράγιωργα δεν μπορούσε ν' αποσυνδεθεί από μια διάσταση πολιτική-ηθική. Το αίτημα του σοσιαλισμού συνοψίζεται στο αίτημα να υπάρξουν διαδικασίες συμμετοχικής δημοκρατίας και πολιτικής παιδείας, που σημαίνει ότι η κυβέρνηση που θέλει να λέγεται σοσιαλιστική, εφ' όσον επιλέγει πολιτικές λιτότητας (πιθανόν να μην μπορεί να κάνει διαφορετικά), θα όφειλε να τις κατονομάζει ως τέτοιες, και να μην τις βαφτίζει σοσιαλιστικά μέτρα. Αυτή η αντίληψη περί πολιτικής ηθικής δεν παραγόταν, κατά τον Καράγιωργα, από «συνθήκες», αλλά αποτελούσε ένα ηθικό αξιολογικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο σοσιαλιστές επιστήμονες είχαν το καθήκον να αναλύσουν τις συνθήκες που εμφανίζεται η κρίση των σύγχρονων αστικών κοινωνιών.

Αυτή την ηθικοπολιτική διάσταση μπορούμε να την διαγνώσουμε ήδη στην απολογία του Σ.Καράγιωργα στη δίκη των «34» της Δημοκρατικής Άμυνας, στο Έκτακτο Στρατοδικείο της Αθήνας τον Ιούνιο του '70. Εκεί νομιμοποιεί, μεταξύ άλλων, τις αντιστασιακές πράξεις, παρουσιάζοντας μια αξιολογική αντίληψη για την επιστήμη. Λέει στους στρατοδίκες ότι ως καθηγητής μετέδιδε στους φοιτητές την ιδέα ότι οι ορθές αποφάσεις για τα μεγάλα προβλήματα της χώρας λαμβάνονται με δημοκρατικές διαδικασίες επιλογής και ότι, ως συνέπεια αυτής της διδασκαλίας θα έπρεπε να θεωρηθεί και το πολιτικό πράττειν για να γίνουν δυνατές τέτοιες διαδικασίες. Τους λέει επίσης, ότι στην ουσία οι σπουδές του στα ελληνικά πανεπιστήμια και στο εξωτερικό είχαν ένα κόστος, του οποίου ο χαρακτήρας ήταν κοινωνικός («αυτός ο λαός έκανε πολλές θυσίες και δαπάνες χάριν εμού, με εσπούδασε κλπ»). Από την έννοια αυτή του κοινωνικού κόστους για την εκπαίδευση των διανοουμένων παράγεται η ηθική δέσμευση να αγωνίζονται μέχρι θανάτου για δημοκρατικές διαδικασίες που επιτρέπουν την καλύτερη κατανομή των κοινωνικών πόρων και την άριστη κοινωνική σκοποθεσία.

Στο κείμενο της απολογίας ο λαός προσωποποιείται: «κάνει θυσίες και δαπάνες χάριν» των σπουδών των παιδιών του. «Ζητεί ως αντάλλαγμα να προσφέρουν επιστημονικές υπηρεσίες και να είναι θεματοφύλακες αξιών» κλπ. Η προσωποποίηση αυτή στηρίζεται στις επιστημολογικές αντιλήψεις του Καράγιωργα ως οικονομολόγου, οι οποίες, όπως είπαμε, θεμελιώνονται ηθικοπολιτικά. Ως οικονομολόγος κατανοεί την κοινωνία ως σύστημα καταμερισμού της εργασίας στον οποίο συνίσταται ο κοινωνικός δεσμός των ατόμων, ο οποίος υπάρχει στη βάση της εξατομίκευσης και της ατομικής ιδιοποίησης. Άρα το ότι κάποιος σπουδάζει, ή παίρνει μια υποτροφία, δεν είναι ζήτημα ατομικών ευκαιριών και επιλογών, αλλά κατευθείαν πρόβλημα του καταμερισμού της εργασίας, και πρόβλημα συγκρότησης και αναπαραγωγής ολόκληρης της κοινωνίας. Από τον κοινωνικό αυτό σύνδεσμο μεταξύ των ατόμων απορρέουν ηθικά αιτήματα κοινωνικής αλληλεγγύης.

Έτσι ο Καράγιωργας τοποθετείται σε μια επιστημολογική παράδοση από τον Άνταμ Σμιθ ως τον Μαρξ, όπου επιχειρείται η σύνδεση της κοινωνικής ανάλυσης και των αξιολογικών ζητημάτων, και από την επιστημολογική αυτή αυτοκατανόηση κατανοούσε την πολιτική πρακτική.

Νίκος Κωνσταντόπουλος

Σάκης Καράγιωργας: «Ο πάντα πολιτικός αγωνιστής»

Το μέτρο της ζωής του Σάκη Καράγιωργα δεν έχει σχέση με όσα οι φίλοι του και αυτοί που τον γνώρισαν αποκόμισαν από τη συνάντησή τους μαζί του. Προσδιορίζεται αποκλειστικά, από όσα εκείνος έπραξε και κατέθεσε, στους διάφορους καιρούς που έζησε, όχι ευκαιριακά ή συμπτωματικά, αλλά μέσα από μια οδυνηρή διαδικασία αυτοπροσδιορισμού της ύπαρξής του και του χρέους της. Γιατί η πράξη και η σκέψη του Σάκη Καράγιωργα ήταν υπαρξιακά βιωμένες, με μian αντίληψη δεσπόζουσα, ότι αποτελούν τον τρόπο, με τον οποίο απαντά στα προβλήματα της πραγματικότητας, και καταξιώνει το ουσιαστικό περιεχόμενο της κοινωνικής του συνειδήσης.

Ξεκινώντας το μόχθο της επιστημονικής του ανάδειξης, ποτέ δεν στόχευε στα τυποποιημένα πρότυπα της ακαδημαϊκής αναγνώρισης, αλλά πάντα αναζητούσε τον πιο δημιουργικό τρόπο παρέμβασης στα δεδομένα της ζωής, για την ανάδειξη και κατάκτηση των όρων της πολιτικής και κοινωνικής ανάπλασης αυτού του τόπου.

Νέος διανοητής, με κοινωνική φλέβα αστείρευτη και βαθιά, με ρίζες ζωής αυθεντικές και μυαλό ανήμερο, βρέθηκε, στη γόνιμη και ωραία εκείνη περίοδο της δεκαετίας του 1960, έτοιμος και αποφασισμένος. Δεν περιπλανήθηκε άσκοπα σε ανιχνεύσιες προσωπικού χαρακτήρα ούτε καθυστέρησε σε σταθμίσεις υπολογιστικών διερευνήσεων. Πρόβαλε συγκεκριμένα και αδρά τα στοιχεία της ταυτότητάς του και προσδιόρισε, χωρίς περιστροφές, τη θέση από την οποία θα έδινε τον αγώνα του.

Και στην προδικτατορική περίοδο και κατά την εφταετία, αλλά και μετά από αυτήν, στη μεταπολίτευση και μέχρι το θάνατό του, οι όροι της σκέψης και της δράσης του Σάκη Καράγιωργα, έχουν την ίδια λειτουργική ενότητα, υπηρετούν την αυτή πολιτική και κοινωνική συνείδηση, του μετασχηματισμού της ζωής του λαού μας. Δεν είναι ο τεχνοκράτης, που υπηρετεί με δημοσιουπαλληλική ευκολία την όποια κυβέρνηση. Ούτε ο ουδέτερος καθηγητής, που αποστασιοποιείται, συστηματικά και ηθελημένα, από τις προκλήσεις των περιστάσεων. Δεν είναι, ακόμα, ο αφηρημένος ιδεαλιστής των φιλελεύθερων διακηρύξεων. Ούτε, τέλος, ο εύκολος και χρήσιμος οπαδός των δημαγωγικών της επαναστατικής φιλολογίας. Είναι ο άκαμπτος αγωνιστής, που έχει συγκεκριμένη και δουλεμένη αντίληψη, για τα πράγματα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής, στο όνομα της οποίας αγωνίζεται και συγκρούεται αντίθετος προς τις αλλοτριώσεις των μηχανισμών και των συγκαλύψεων, με ακλόνητη

πίστη στην απελευθερωτική δύναμη του γνήσιου πολιτικού λόγου και του αληθινού αγωνιστικού παραδείγματος.

Με την υπαρέξή του διαποτισμένη από την αίσθηση ότι, τα πάντα που τον συγκροτούν και τον εκφράζουν, αντλήθηκαν από το λαό μας και τον τόπο μας και σε αυτούς είναι αφιερωμένα, έδωσε στη θεωρητική και πρακτική δραστηριότητά του σταθερούς και δραστικούς κοινωνικοπολιτικούς προσανατολισμούς, που υπομνηματίζουν αποκαλυπτικά όλη την περίοδο της ζωής του.

Έτσι, με τον ερχομό της δικτατορίας δεν είναι ο ανυποψίαστος, που αιφνιδιάζεται, ούτε ο ουδέτερος που αναστατώνεται, από την ανατροπή των ισορροπιών του. Έχει θεωρητική και πρακτική γνώση για το συνασπισμό των δυνάμεων της αντίδρασης και των πολυπλόκμων μηχανισμών τους που διατρέχουν όλο το δημόσιο χώρο, ακτινωμένοι στους σταθερούς άξονες της εξάρτησης. Όπως, επίσης, έχει θεωρητική και πρακτική γνώση της αμορφίας, της αντιφατικότητας και ατολμίας των αστικών δημοκρατικών δυνάμεων που εκείνα τα χρόνια διαχειρίζονται τα κρίσιμα πολιτικά αιτήματα.

Γι' αυτό ακριβώς όλη του η επιμονή στόχευε προς την κατεύθυνση της παγίωσης πολιτικών διαδικασιών τέτοιων, που θα αποκολλούσαν τις δυνάμεις των στρωμάτων του λαού από τις παλαιοκομματικές αγκυλώσεις και τις αρχηγικές μεγαλαυχίες. Όπως, επίσης, με ενθουσιασμό πάλευε για να ανακτήσει η πολιτική λειτουργία τον κοινωνικό της δυναμισμό και το θεωρητικό εκείνο περιεχόμενο, που θα την απομάκρυναν από τις τραπεζορητορείες της στιγμής και τα τσαλαβουτήματα των παρασκηνίων.

Δεν ήταν για το Σάκη Καραγιώργα η δικτατορία το απρόσμενο πολιτικό γεγονός, που το επιχειρήσαν λίγοι σκοτεινοί και φιλόδοξοι αξιωματικοί, για να ικανοποιήσουν απωθημένα πλέγματά τους ή κραυγαλέα συμφέροντα. Ούτε ήταν μια παρένθεση στις πολιτικές εξελίξεις, που θα πέραγε σύντομα και χωρίς συνέπειες.

Με ασυγκράτητη αγωνία πάσχιζε στα χρόνια της παράνομης δράσης, μέσα κι έξω από τη φυλακή, να καταδείξει σε όποιους ανιστόρητους και αφελείς, ότι η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας αποτελούσε τακτική και στρατηγική επιλογή του συνασπισμού της αντίδρασης, που αποσκοπούσε στην ανακοπή των ομαλών εξελίξεων των πολιτικών διαδικασιών και στην αναστάτωση των πολιτικών δεδομένων του τόπου. Ότι δεν είχαμε να κάνουμε με τους θιάσους των στρατοκρατών, αλλά με το τεχνοκρατικό υπόβαθρο μηχανισμών διεθνών κέντρων. Ότι θα χρειαζόταν πολύς καιρός και πολλή προσπάθεια για να παρενοχληθούν οι σχεδιασμοί αυτών των κέντρων και, τέλος, ότι μπροστά στις δημοκρατικές δυνάμεις του τόπου άνοιγε μονάχα ένας δρόμος της αγωνιστικής αντίστασης, για την αμφισβήτηση της δικτατορικής νομιμότητας, για την ανατροπή της επιβολής της, αλλά και για την άρνηση όλων εκείνων των απωθητικών χαρακτηριστικών μιας ανάπηρης δημοκρατίας, που σάπιζε κοάζοντας στο πολιτικό τέλμα των κομματικών εξισορροπήσεων.

Ο λόγος του, συγκροτημένος, απλός, ολοζώντανος, πέραγε στο μυαλό και την ψυχή του συντρόφου του, ανοίγοντας άλλες διαστάσεις, θατές, απλώνοντας άλλους ορίζοντες, όμορφους, δημιουργώντας άλλες σχέσεις, ανθρώπινης έκστασης. Δεν πάλευε ποτέ και για τίποτε, από τον ενθουσιασμό ή την απελπισία της στιγμής, αλλά πάντα με κυριαρχημένη την συνείδησή του από τη δυναμική της προοπτικής, που εγκυμονούσε η κάθε συγκυρία. Γνώριζε, όσο λίγοι, πως οι πραγματικές συνέπειες της δικτατορίας, θα φανούν αργότερα στην αλλοίωση του περιεχομένου των κοινωνικών σχέ-

σεων και στη διαστροφή του μικροαστικού ψυχολογισμού, που απελευθερωνόταν επικίνδυνα. Όπως, ακόμα, γνώριζε, όσο κανείς, πως ο εφιάλτης του πολιτικού και κοινωνικού θρυμματισμού, μονάχα με την ανάδειξη καινούργιων δυνάμεων και την οικοδόμηση των πολιτικών και οργανωτικών προϋποθέσεων της κοινωνικής αλλαγής θα αντιμετωπιζόταν.

Δεν θήτευσε ποτέ στους φιλελεύθερους συναισθηματισμούς των συμβολικών διακηρύξεων. Δεν ξοδεύτηκε στο λαχάνιασμα των επιρροών και των διεθνών πιέσεων. Δεν κοντοστάθηκε υπολογίζοντας την εξαργύρωση της συμμετοχής του. Δεν επιδόθηκε στο κουραστικό παιχνίδι των αντιπαρατιθέμενων ιδεολογισμών. Συγκρότησε μian ζηλευτή ενότητα ανάλυσης και πράξης, θυσίας και ήθους, αποτελεσματικότητας και ποιότητας, που του επέτρεψαν, μέσα στις φυλακές να ακτινοβολεί και να ενθαρρύνει, κι ύστερα, κατά τη μεταπολίτευση να γίνει το μέτρο και το κριτήριο της πολιτικής συνέπειας που δεν ακίζεται αυτάρεσκα, αλλά δρα, παρεμβαίνει και ματώνει αδιάκοπα.

Γιατί για τον Σάκη Καράγιωργα η αντίσταση ήταν ιδεολογικός και υπαρξιακός όρος.

Ο Σάκης Καράγιωργας στον χώρο του ελληνικού Πανεπιστημίου

Όσοι έτυχε να παρακολουθήσουν τη διδασκαλία του Σ. Καράγιωργα, είτε ως φοιτητές είτε ως ακροατές, μαγνητίζονταν, θα μπορούσαμε να πούμε, από τον τρόπο που οργάνωνε την παράδοσή του. Είναι χαρακτηριστικό, ότι σε μια εποχή που η παρακολούθηση της διδασκαλίας θεωρείτο από την πλειοψηφία των φοιτητών, χάσιμο χρόνου, στα μαθήματα του Σ. Καράγιωργα οι αίθουσες ήταν πάντα γεμάτες. Το γεγονός αυτό θέτει το ερώτημα: ποιο ήταν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ικανότητάς του να προσελκύει τους φοιτητές; Ένα τέτοιο ερώτημα επιτρέπει βέβαια πολλές απαντήσεις· ωστόσο, η σημαντικότερη απάντηση είναι ότι ο Σ.Καράγιωργας δεν είχε στόχο να εντυπωσιάσει το ακροατήριό του. Η διδασκαλία του ήταν απλή, σαφής και μετρημένη· πρωταρχική επιδίωξή του ήταν να κατανοήσει το ακροατήριό του με τον καλύτερο και πληρέστερο δυνατό τρόπο το περιεχόμενο της διδασκαλίας. Η αξίωση αυτή λοιπόν, τον οδηγούσε σε μια μορφή διδασκαλίας που εστιαζόταν υποχρεωτικά στην ουσία του γνωστικού αντικειμένου, και απέβαλε κάθε στοιχείο εντυπωσιασμού που θα λειτουργούσε απλώς ως ωραιοποιημένος λόγος. Το βασικό ερώτημα που ο ίδιος έθετε διαρκώς στον εαυτό του, πριν μπει στην αίθουσα, συνοψιζόταν στο αν θα γινόταν κατανοητή η «παράδοση» χωρίς να προδίδεται ο επιστημονικός χαρακτήρας της γνώσης που μετέδιδε. Πίστευε ο Σ.Καράγιωργας ότι ο δάσκαλος οφείλει να οργανώνει και να παρουσιάζει το μάθημα με τέτοιο τρόπο ώστε να διευκολύνεται το ακροατήριο να αφομοιώνει, ακόμα και τις δυσκολότερες επιστημονικές έννοιες και τους πολυπλοκότερους συλλογισμούς, χωρίς να χρειάζεται το τελευταίο να καταβάλλει ιδιαίτερη προσπάθεια.

Η διδασκαλία του Σ.Καράγιωργα, όπως επίσης και κάθε άλλη ομιλία, ικανοποιούσε στον υψηλότερο δυνατό βαθμό την αξίωση αυτή: ο φοιτητής μάθαινε, ο ακροατής καταλάβαινε και *πληροφορούνταν*. Το γεγονός ότι η διδασκαλία του ήταν εξαιρετικά αποτελεσματική δεν ήταν τυχαίο· ούτε οφειλόταν σε κάποια σπάνια, εξωπραγματική ιδιότητα ή χάρισμα. Αντίθετα· ήταν το συνδυασμένο αποτέλεσμα συγκεκριμένης αντίληψης για τη λειτουργία της διδασκαλίας και την αποστολή του διδακτικού έργου, από τη μια μεριά, και της βαθειάς γνώσης του επιστημονικού του αντικειμένου, της διαρκούς ενημέρωσης στις εξελίξεις της επιστήμης και της κριτικής αξιολόγησης της γνώσης από την άλλη. Ένα πρόσθετο στοιχείο το οποίο ίσως έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, είναι ο σεβασμός που είχε ο Σ.Καράγιωργας για τους φοιτητές του και γενι-

κά για το ακροατήριό του. Απαιτούσε, πρώτα από τον ίδιο του τον εαυτό και μετά από τους συνεργάτες του, σοβαρή προετοιμασία του μαθήματος τόσο στο θεωρητικό επίπεδο όσο και στην τεκμηρίωσή του με εμπειρικό υλικό. Ο Σ.Καράγιωργας ποτέ δεν έμπαινε στην αίθουσα διδασκαλίας χωρίς να έχει προηγηθεί προπαρασκευή του μαθήματος.

Σε γενικές γραμμές τα κύρια χαρακτηριστικά του Σ.Καράγιωργα ως δάσκαλου θα μπορούσαν να συνοψιστούν σε τέσσερα επικαλυπτόμενα μεταξύ τους σημεία.

Πρώτο· ο Σ.Καράγιωργας δεν διακατεχόταν από έναν «σωβινισμό» της κατοχής της γνώσης και έτσι δεν παρουσιαζόταν στους αποδέκτες της ως καθιερωμένη αυθεντία. Δεύτερο· δεν θεωρούσε επομένως το διδακτικό έργο ως διαδικασία κατάπεισης των φοιτητών του, αλλά, απεναντίας, ως διαδικασία διαρκούς παράθεσης και αντιπαράθεσης επιστημονικών απόψεων και επιχειρημάτων, που στόχευαν από τη μια μεριά στην πολύπλευρη επιστημονική πληροφόρηση των φοιτητών του, και από την άλλη στην ανάπτυξη της αυτοδύναμης κριτικής τους σκέψης. Τρίτο· σ' αυτό ακριβώς θεμελιωνόταν η αντίληψή του ότι η διδασκαλία δεν πρέπει να είναι μονόλογος, αλλά ένας επί ίσοις όροις δημιουργικός διάλογος, που κατοχυρώνει τον κριτικό χαρακτήρα της ίδιας της διαδικασίας της μάθησης, και, επομένως, τέταρτο, η αντίληψη αυτή υποδήλωνε την αξιολογική πρόταση για την ανάπτυξη της επιστήμης μέσω αυτής της διαλογικής διαδικασίας.

Τα σημεία αυτά σηματοδοτούν την προσπάθεια του ν' απελευθερωθεί η ικανότητα των φοιτητών του ν' αναπτύξουν ένα οξύ επιστημονικό κριτήριο, αλλά και ν' αποκτήσουν αυτοσυνείδηση ως επιστήμονες, σαν αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατανόηση της αποκτημένης επιστημονικής γνώσης, την κριτική της αξιολόγηση και την προώθηση της επιστημονικής σκέψης.

Ας αναφερθεί εδώ, ως επιβεβαιωτικό στοιχείο της συνείδησης που είχε για τον ρόλο του ως πανεπιστημιακού δάσκαλου, ότι πολλές φορές, ύστερα από μια συγκροτημένη παρουσίαση φοιτητή του, έλεγε χαρακτηριστικά: «Με ξεπεράσατε· δεν με χρειάζεστε πια· μπορείτε μόνοι σας πια να δουλέψετε επιστημονικά.»

Η αντίληψη θέβαια του Σ.Καράγιωργα για τον ρόλο του πανεπιστημιακού δάσκαλου, συνδέεται στενά με την θέση του για τον ρόλο του Πανεπιστημίου στην κοινωνία. Και ενώ η αντίληψή του για τον ρόλο του πανεπιστημιακού δάσκαλου είναι ήδη διαμορφωμένη από την εποχή που έγινε καθηγητής, η θέση του για το Πανεπιστήμιο διαμορφώνεται στα χρόνια της δικτατορίας, όπου η στάση του ως καθηγητή διαπλέκεται με την πολιτική του δραστηριότητα.

Στα χρόνια της φυλακής, κύριο μέλημά του έγινε η διαμόρφωση μιας συνολικής αντίληψης για τον ρόλο του Πανεπιστημίου, από την οποία προέκυπτε το αίτημα για την ανάγκη εκσυγχρονισμού του, ώστε να γίνει ένας χώρος που δεν θα παράγει απλώς εξειδικευμένους και πολιτικά στείρους τεχνοκράτες, αλλά υπεύθυνους ανθρώπους που θα έχουν την ικανότητα να συνδυάζουν την επιστημονική τους αυθυπαρξία με την αυτοσυνείδησή τους ως προς τον κοινωνικό και πολιτικό τους ρόλο.

Οι αντιλήψεις αυτές για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού Πανεπιστημίου, προϋπέθεταν την κριτική του υπάρχοντος συστήματος και προτάσεις για τη συγκρότηση του νέου. Το πιο σημαντικό ίσως στοιχείο της κριτικής ήταν ότι η δομή του ελληνικού Πανεπιστημίου ήταν αυταρχική και ιεραρχική, και αποσκοπούσε, από τη μια μεριά στην αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, και από την άλλη, στην αναπαραγωγή του ως μηχανισμού παραγωγής εξειδικευμένων και α-πολιτικών τεχνοκρατών.

Ειδικότερα, στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, έχει διαπιστώσει την ανικανότητα του ελληνικού Πανεπιστημίου να συμβάλει στην παραγωγή νέας γνώσης που να στηρίζεται στην ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας της χώρας, καθώς οι κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα λειτουργούσαν μέσω της άκριτης μεταφύτευσης γνώσεων που προέρχονταν από τις δυτικές χώρες κυρίως, οι οποίες, σε μεγάλο βαθμό, αντιμετώπιζαν διαφορετικά προβλήματα. Η διαπίστωση αυτή αποτελούσε και τη βάση για την προτεραιότητα που έδινε ο Σ.Καράγιωργας στην αναμόρφωση και τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα.

Τις αντιλήψεις του αυτές, ο Σ.Καράγιωργας προσπάθησε να τις υλοποιήσει μετά την πτώση της δικτατορίας και την επάνοδό του στο Πανεπιστημιακό χώρο. Τρία είναι τα σημαντικότερα στοιχεία της προσπάθειάς του αυτής:

Πρώτο: αναμόρφωση της ίδιας της δομής του ελληνικού Πανεπιστημίου με την κατάργηση της αυταρχικής του οργάνωσης που εκφραζόταν στο καθεστώς της έδρας, και την αντικατάστασή της από δημοκρατικές, συλλογικές διαδικασίες οργάνωσης, λειτουργίας και μάθησης. Κύρια στοιχεία της κατεύθυνσης αυτής ήταν η κατάργηση του διδακτικού μονόλογου, η αξιοποίηση όλου του διδακτικού προσωπικού του Πανεπιστημίου ανεξάρτητα από βαθμίδα, και η προώθηση διαδικασιών συμμετοχής των φοιτητών, όχι μόνο στις λειτουργίες των οργάνων, αλλά κυρίως και πάνω απ' όλα, στη διαδικασία της μάθησης. Για την υλοποίηση της κατεύθυνσης αυτής δοκιμάστηκε η καθιέρωση του σεμιναρίου ως τον βασικό τρόπο διεξαγωγής της διδασκαλίας, ενώ η ίδια η αντίληψη επεκτεινόταν μέχρι το επίπεδο της αυτοδιδασκαλίας και αυτοαξιολόγησης των φοιτητών. Οι κατευθύνσεις αυτές αντιστοιχούσαν με τις αντιλήψεις του Σ.Καράγιωργα για τον ρόλο του Πανεπιστημίου στην παραγωγή επιστημόνων, που δεν θα ήταν ούτε τεχνοκρατικά-απολιτικά συγκροτημένοι, ούτε μονοδιάστατα-ιδεολογικά διατεθειμένοι.

Δεύτερο: το παραπάνω αίτημα αναμόρφωσης του ελληνικού Πανεπιστημίου συνεπαγόταν την εισαγωγή στη διαδικασία της μάθησης της κριτικής διάστασης, η οποία δεν περιοριζόταν μόνο στο επιστημονικό πεδίο, αλλά αντανάκλασε και στην κοινωνική-πολιτική πρακτική. Το αίτημα για την εισαγωγή της κριτικής διάστασης υλοποιήθηκε συγκεκριμένα με την εισαγωγή στην ΠΑΝΤΕΙΟ του μαρξισμού ως κριτικής επιστήμης. Αυτό, συνάμα, υποδήλωνε ότι ο μαρξισμός δεν αντιμετωπιζόταν ως η «εξ αποκαλύψεως» γνώση, αλλά σαν αυτό που πραγματικά είναι: ότι δηλ. συγκροτήθηκε ως επιστήμη μέσω της κριτικής ενός συγκεκριμένου κοινωνικού συστήματος.

Η κριτική αυτή κατεύθυνση στην επιστημονική προβληματική του Σ.Καράγιωργα εκφράστηκε κυρίως με την προσπάθειά του να διατυπώσει κριτική θεωρία για τον οικονομικό ρόλο του σύγχρονου καπιταλιστικού κράτους: και ήταν προϋπόθεση για την ερμηνεία της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά και για την συγκρότηση μιας πολιτικής πρακτικής που θα μπορούσε να οδηγήσει στην διαμόρφωση μιας εναλλακτικής πολιτικής πρότασης. Η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση των προβλημάτων που σχετίζονται με τον οικονομικό ρόλο του κράτους στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες υπήρξε ένας από τους κύριους στόχους του Σ.Καράγιωργα, που όμως δεν ολοκληρώθηκε.

Τρίτο: η προσπάθεια να υλοποιηθεί σε θεσμικό επίπεδο η κριτική διάσταση της επιστήμης πήρε την έκφραση του αιτήματος για την ίδρυση του Αττικού Πανεπιστημίου και για τον εκσυγχρονισμό της ΠΑΝΤΕΙΟΥ ως κατεξοχήν Σχολής Πολιτικών Επιστημών. Το αίτημα αυτό του εκσυγχρονισμού θεμελιωνόταν στην αντίληψη του

Σ.Καράγιωργα ότι οι Πολιτικές και οι Κοινωνικές Επιστήμες γενικά όφειλαν να αναλύουν το «κοινωνικό φαινόμενο» όπως γεννιέται, αναπτύσσεται και μεταβάλλεται από την κοινωνική δράση, και όχι όπως αυτό μορφοποιείται στο θεσμικό επίπεδο σε στατικές νομικές μορφές. Είχε την άποψη ότι η διερεύνηση της νομικής μορφής όχι μόνο δεν μπορεί να οδηγήσει στην κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά ότι τη διαμεσολαβεί συγκαλύπτοντάς την. Έτσι, από την αντίληψη αυτή απέρρευε η θέση του Σ.Καράγιωργα ότι στις σχολές των κοινωνικών επιστημών το κύριο βάρος πρέπει να δίνεται στους επιστημονικούς εκείνους κλάδους οι οποίοι ανέλυαν την κοινωνία σαν έναν αναπτυσσόμενο και μεταβαλλόμενο οργανισμό.